

**Саха литературатыгар государственнай олимпиада
түмүктүүр түһүмэбин соруудахтарын толорууга ыйыылар
(2023-2024 үө.дь.)**

9 кылаас

Саҕалыах иннинэ үлэ тас (титульнай) лиһин толор. Онуоха улууһун, оскуолан, предметин аатын уонна бэйэн араспаанньабын, ааккын, олимпиадаҕа бэлэмнээбит учууталын аатын толору ый.

2023-2024 үө.дь. саха литературатыгар государственнай олимпиада түмүктүүр түһүмэбэ 6 соруудахтан турар. Соруудахтар саха литературатын историятын, литература теориятын билиини ирдииллэр, саха суруйааччыларын, кинилэр айымньыларын, культура, бэчээт эйгэтигэр билиигин тургуталлар. Ону тэнэ толкуйдуур, ырытар, айар дьоһургун сыаналыбыт.

1-4 соруудахтарга 25 баалы ылыахха сөп.

5 соруудах 50 баалынан сыаналанар.

6 соруудах 25 бааллаах.

Барыта 100 баал.

Олимпиада соруудахтарын толорууга уопсайа **3 чаас** бэриллэр.

Ситиһини баҕарабыт!

Саха литературатыгар государственной олимпиада соруудахтара
(2023-2024 үө.дь.)
9 кылаас

1 соруудах. Уус-уран айымньы тизкиһин, литература историятын билиини тургутар соруудахтар.

1. *Профессор Н.Н. Тобуроков ким туһунан манньк эппитэй:* «Саха литературатын бөдөн маастардарыттан биридэстэрэ. Кини айар үлэтэ араас өрүттээх: талааннаах кэпсээнньит, ураты сытыы тыллаах сатирик, драмаҕа монументальнай, уһулуччулаах уобарастары айбыт ааптар».

2. *Амма Аччыгыйын «Алдьархай» сэхэнин сүрүн геройун Николай Тогойкин прототиба кимий?*

3. *Бэриллибит кэрчиги болбойонг аах. Хоһоон аатын, ааптарын ый.*

«... эбэбин

Туруорулуур эмпэтин,

Толуу, лонкур тиитгэрдээх

Туоллар Туора Тумулун,

Бидилийэр сүүрүктээх

Бизкэнэтин үрэбин,

Умсулбаннаах бэйэтин

Умнубапшы мэлдьитин».

4. *Даҕанча ийэлээх аҕатын аатын ааттаа уонна ханнык биис уустара буолалларын суруй.*

5. *Геройдар кэпсэтиилэриттэн сиэттэрэн, ханнык айымньы буоларын быһаар.*

— Иван Семёнович, чугас да маһы охторуо эбиккин, — диэтэ Бөөтүс, бысталаммыт маһы сүксэ сылдьан.

— Тҕа саҕатынааҕы маһы тыыппат баҕайы диэн сиэри тутуһаммын.

— Сизэр диэн... Сырыы аайы тутуһан иһиэх диэтэххэ, эмиэ сокуон курдук эрэйдээх суол быһыылаах ээ. Наар төгүрүмтэтэ, наар чиескитэ.

— Арааһа, сизэр диэн культура буолуо ээ. Тутта сылдыһы, айылҕаны кытары дьүөрэлэһии культурата. Суут-сокуон диэн быһаччы хааччах буоллаҕа эбээт. Энин эгэлгэ бөтөстөрү бүк баттыыр, үүнүүр-тэһииниир урган. Дьэ ол иһин манньк айылҕаҕа тахсаат, сорохтор үүнэ-тэһиинэ суох, бас-баттах, күрүөйэх ороспуонньук курдук, дьаабыланан сылдыаллар...

6. *Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын үтүөлээх үлэһитэ, биллэр мелодист Аркадий Алексеев ким туһунан манньк эппитэй? Кини бу народнай бэйиэт сүүсчэкэ хоһоонугар ырыа айбыт.*

«Мелодистар ... музыкальнай бэйиэт диэн ааттыыллар, ол курдук кини хоһоонноро ырыаҕа тахсымтыа, тыллара-өстөрө чочуллубут, сүһүөхтэрэ, рифмалара чуолкай буоланнар, бэйэлэрэ музыканы аҕалаллар».

7. *Ханнык суруйааччы олобун кэпсээнэй?*

Кини олобун бүтүннүү төрөөбүт норуотун литературата, култуурата сайдарыгар анаабыта. XX үйэ 20-с сс. бастакы «Эдэр бассабыык», «Кыым» хаһыаттарга үлэһиир, үөрэх наркоматыгар инспектордыыр, Чурапчы уонна Дьокуускай педучилищеларыгар учууталлыыр. Тыл уонна култуура институтун тэрийсэн, литература секторын салайбыта, бастакы литературнай кириитиктэртэн биридэстэрэ. Бииргэ ыкса бодоруспут, үлэлээбит буолан, Өксөкүлээх Өлөксөй, Алампа, Ойуунускай олохторун туһунан олус суолталаах ахтыылары суруйан хаалларбыта. Саха литературатын оскуолаҕа үөрэтиигэ бырагыраамалар, үөрэх кинигэлэрэ, хрестоматиялар ааптардара, 5-10 кылааска дылы сэттэ үөрэх кинигэтин онорбута. Кэлин ордук прозаик быһыытынан билибитэ.

2 соруудах. Хаартыскалары көр, кимнээбин быһаар, толору ааттарын суруй.

А)

Б)

В)

3 сорудах. Литература теориятын билиини тургутар сорудахтар.

1. Олох-дыаһах туһунан норуот анааран көрүүтүн кэлэр көлүөнэбэ тиэрдэр номох. Норуот эрдэтээнни өйүн-санаатын көстүүтэ буолар.
2. Маннык курдук кэрчиктэртэн турар олонхо тылыгар өрүү туттуллар халыып туох диэн ааттанарый? *«Былыргы дьыл былдыаһыктаах мындаатыгар, Урукку дьыл улабалаах уорбатыгар...».*
3. Чопчу тиэмэни эбэтэр проблеманы киһи тус ылыныытын, толкуйун тиэрдэр кылгас кээмэйдээх көнүллүк сааһыланар, судургу тылынан суруллар айымныы.

4 сорудах. Культура, искусство, бэчээт эйгэтигэр сыһыаннаах сорудах.

Саха суруйааччытын айымныытыгар олобуран уһуллубут ханнык уус-уран киинэни көрбүккүнүй? Кылгастык бэйэн санаабын суруй.

5 сорудах. Кэпсээнинэн эбэтэр хоһоонунан суруллубут тизкистэртэн БИИРИ талан, толору (целостный) ырытыыны онор.

Далан (1928-1996)

Тулаайах оҕо

- Эн, кини уола, бу Мохсоҕол уолаттарын түөрт уон тордохторун сытыы кылыһа Өрөгөчөй хоһуун, өһөхтөөх өйдөөх буолуохтаах этин. Тоҕо эн өбүгэн үгэһин кэстин, өстөөххүн, Тураах Тарбабын, ытан кэбистин?

Өрөгөчөй онуоха уоттаммыт харахтарынан Ойуу Нэлэкэни утары көрбүтэ уонна өйдөөрөй диэбиттии, бытааннык саас-сааһынан санарбыта:

- Улуу кырдыаҕас, Нэлэкэ ойуун, мин эһиги курдук уһун олобу олоҕорботоҕум иһин, мин туох диирбин болҕойон иһит! Олох, тыыннаах буолуу уонна өлөрсүү-өһөрсүү диэн иккиэн уун-утарылар, бука. Кинилэр хаһан да биир буолуохтара суоҕа. Оттон, мин санаабар, бу сир үрдүгэр, күн анныгар үөскээбит, үүммүт айылҕа сизинэн олоруохтаах, дьиннээх бэйэтин өлөр күнүгэр өлүөхтээх, хагдарыйар кэмигэр хагдарыйыахтаах. Ким да кинини кэмин иннинэ туура тардыа, суох оноруо суохтаах. Мин аҕам Манган Мэкчэ, улуу хоһуун, охсуһуу-өлөрсүү, былдыаһы-талаһы үктэллэнэн олоҕорбут эбит буоллабына, онтон биһиги уурайыах тустаахпыт. Сир үрдэ киэн эбээт, кини булда-алда, аһа үөлэ барыбытыгар тийэр буолбат дуо?! Тоҕо. Туох иһин өлөрсөбүт-охсуһабыт? Тоҕо, туох иһин күнтэн сүтэрсэбит?

Ойуу Нэлэкэ Өрөгөчөй эппитин сөбүлүү истибэтэбэ, өйдүү сатаабатаҕа.

- Өрөгөчөй хоһуун, эн ити оҕо санаан этэр. Былыр-былыргыттан икки атахтаах баар буолуобуттан охсуһуу-өлөрсүү бу аан дойдуну тутан турар. Ким бастаан охсубут – ол соргулаах, ким оҕустарбыт – ол сордоох. Бу аан ийэ дойдуга кыайбыт – дьоло, кыайтарбыт – соро. Саас-үйэ тухары оннук этэ, оннук даҕаны, оннук буола да туруо.

Саха быһаҕа

Киэргэл диэни билиммэтэх
Көмүстэригэр тиксибэтэх,
Хатын, удьурҕай уктаах,
Кунан кутуруга кыыннаах,
Хоодуот саханы санатар,
Хатарыыта модьу-таҕа –
Сахам сытыы быһыччата,
Сахам укулаат быһаҕа.

Аал уоту тигинэтээри,
Кыспа кыһан тууспаннатар,
Алаһа дьиэни сырдатаары,
Тымтык тыыран дьырылатар,
Тайах сүлэр, киис танастыыр –
Бары үлэҕэ хапсаҕай
Саха сытыы быһыччата,
Саталлаах, мындыр быһаҕа.

Ойуу нарын тылынан
Оҕо биһигин ыллатар,
Уон араас мындыр дьарҕаалаан
Чороон айаҕы ньургутар,
Наада күнүгэр иччитин
Алдьархайтан быһаан ылар,
Сахам сытыы быһыччата,
Эрэл доҕоро – быһаҕа.

Атыыга сылдыар аналлаах,
Алмаас, көмүс ойуулаах,
Үрдүк үтүөлээх көкөт,
Өһүөн бардам дьүүлдүтэ –
Кыргыһыыга кынаттанар
Кырыктаах кынчаалларыгар,
Саарааман, атастаспаппын
Сахам бүрэ быһаҕын.

6 соруудах. Айар соруудах.

*Биир персонаж аатыттан **монологта** айан суруй:*
Кыһыл Ойуун, Ньырбачаан, Ылдьаана, Манчаары.